

Josip Miličević

ETNOGRAFIJO, GDJE SI?

Izvještaj Komisije za muzejska i konzervatorska pitanja HED-a dao nam je dovoljno zabrinjavajućih podataka, no ipak ćemo se osvrnuti na još neka pitanja usko vezana s tim problemom. U izvještaju je konstatirano da je u nas premalo zaposlenih etnologa. Ako uz 9 spomenutih etnologa dodamo sve kustose iz specijalnih muzeja Zagreba, Splita i Pazina, vidimo da u Hrvatskoj radi 21 etnolog na 351 muzejskog stručnjaka.¹ Na području Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara od 46 muzealaca samo su tri etnolozi. Ili: ako uz spomenute specijalne i kompleksne muzeje dodamo i sve ostale etnografske izložbe, u Hrvatskoj ima ukupno 96 institucija s etnografijom za koje se brine 21 etnolog. Radi usporedbe s drugim strukama navest ćemo samo podatak da u Hrvatskoj ima 49 arheoloških izložbi i da se za njih brine 49 arheologa. Mogli bismo nizati i druge usporedbe, ali bismo njima stalno potvrđivali istu činjenicu: da je premalo zaposlenih etnologa.

Ipak, problem nije samo u tome, jer je daleko veći problem u pogrešnom odnosu prema etnologima i etnografiji kao interpretatoru vlastite kulturne tradicije. U elaboratu o mreži muzejsko-galerijskih ustanova Hrvatske što je izrađen 1975. godine naglašeno je u opisu povijesti muzeja: "Veliki je put bio od arheologije antike, preko umjetnosti stranih naroda, do konačne spoznaje vrijednosti i bogatstva naše vlastite etnografske baštine".² Naprotiv, sigurno je da etnolozi smatraju kako ni do danas nije došlo do takve spoznaje i da je još uvijek odnos prema etnografskoj građi takav kakav se ne bi smio dopustiti ni prema tuđoj a kamoli prema svojoj tradiciji.

Prvi arheološki muzej u Hrvatskoj osnovan je 1820.

g. a prvi etnografski tek 1910.g., dakle nakon punih 90 godina, ali mu se ni tada nije posvetilo dovoljno pažnje, kao ni svim kasnije osnovanim etnografskim muzejima i izložbama. Tako iz izvještaja Komisije vidimo da postoje etnografske izložbe sa 88 predmeta, pa ako one predstavljaju kulturnu tradiciju jednog područja, onda se moramo pitati da li je takva izložba vjerna slika nivoa kulture sredine u kojoj je nastala. Ali, nažalost, nije u pitanju samo odnos jedne manje provincijske sredine prema našoj kulturnoj baštini, jer takav odnos susrećemo i na "višem nivou". To nam potvrđuje i jedna od najznačajnijih poslijeratnih izložbi - izložba "Umjetnost na tlu Jugoslavije" održana u Parizu i Sarajevu 1971. godine, organizirana od najviših stručnih i drugih tijela, a koja je trebala dati presjek jugoslavenskog kulturnog stvaralaštva od prvih početaka do najnovijeg vremena. Pa ipak, nigdje i nijednim predmetom nije spomenuto niti pokazano postojanje našeg narodnog stvaralaštva i kulturne tradicije, iako smo za to (a prvenstveno za nošnje) više puta dobivali nagrade i priznanja kao jedni od prvih u svijetu u tom području. Zar se iz tako bogatog fundusa nije moglo naći barem nekoliko predmeta koji bi potvrdili već stečena priznanja o vrijednosti našeg narodnog umjetničkog stvaralaštva?

Ako pak pokušamo analizirati muzejski fondus Hrvatske i broj etnografskih predmeta, dobit ćemo još poraznije podatke. U odnosu na otkup umjetničkih slika i skulptura, ili na troškove iskapanja ili ronjenja radi pribave arheoloških predmeta, prosječni etnografski predmet stoji oko 115 puta manje nego ti drugi predmeti (podatak sam izračunao prema cijenama otkupa u Etnografskom muzeju Istre u Pazinu iz 1976. godine), pa ipak etnografskih predmeta u našim muzejima ima u tako malom broju da oni predstavljaju manje od 5% muzejskog fundusa Hrvatske. Uzmimo samo slučaj splitskog Etnografskog muzeja. Od 1910. g. do danas nabavljao je godišnje prosječno po 198 etnografskih predmeta, što uz gore navedene prosječne

troškove čini oko 12.000 dinara godišnje odvojenog novca za jednu čitavu veliku regiju, za dokazivanje i potvrđivanje nacionalne kulture te regije, dok se za jednu modernu sliku ili skulpturu bez teškoća toliki iznos odvoji u bilo kojoj maloj privrednoj ili društvenoj organizaciji.

I u naučnoj obradi etnografija u muzejskim razmjerima ima podređen položaj. To pokazuje i činjenica da od 26 zbornika (ne spominjući i časopise) što su ih izdavale ili izdaju muzejske ustanove Hrvatske nijedan nije etnografski.

U referatu za VIII. kongres muzealaca Jugoslavije održanom u Puli 1975. godine istakao sam: "Nijedna muzejska djelatnost nije toliko zapostavljena kao etnografska, a od nijedne se rezultati toliko ne koriste u svakodnevnom životu ili različitim društvenopolitičkim manipulacijama. Na svim značajnijim kulturnim ili sportskim manifestacijama (od simpozija do Olimpijade, od prigodnih akademija do festivala), na otvorenjima privrednih objekata ili sajмова, do svih mogućih proslavica - svuda se javljaju djevojke u narodnim nošnjama ili narodni svirači i plesači... S etnografijom kao časnim barjakom mašemo u mnogim slučajevima kada trebamo dokazivati neku izvornost i autonomnost te bogatstvo naše kulturne tradicije."³

Već i ranije, a pogotovo od 1957. godine, dakle punih 20 godina, turizam je jedna od naših najznačajnijih grana privređivanja. Kroz sve te godine na našim tržnicama javno se prodaju izvorni etnografski predmeti i samo za Hrvatsku možemo pretpostaviti da se godišnje proda oko 10.000 tih predmeta. Dakle, do sada se ilegalno (ali ipak legalno) prodalo oko 200.000 predmeta naše kulturne baštine, a nitko se zbog toga nije ozbiljnije zabrinuo. Da se je, kojim slučajem, na isti način prodalo samo dvije rimske amfore, ili dva gotička ili barokna predmeta, bila bi angažirana ne samo hrvatska nego i jugoslavenska kulturna javnost. Istina je da svaka preslica ili kolovrat ne mora predstavljati i spomenik kulture, ali ne predstavlja to ni svaka amfora. Pa ipak, za rimske amfore više brinemo nego za svoje preslice, iako npr. na području Istre imamo u muzejima oko 600 rimskih amfora a samo 40 istarskih

preslica.

- Tu se već dotičemo pitanja službe zaštite spomenika kulture. No ako znamo da je u 9 zavoda ili ureda u Hrvatskoj od preko 105 stručnjaka samo sedam etnologa, onda nam je jasno da ta služba ni ne može stići na zaštitu etnograđe, a pogotovo zato što su oni počeli u većini slučajeva raditi tek posljednjih nekoliko godina. Dobiva se dojam da neki zavodi smatraju suvišnim zapošljavanje etnologa a zadarski Zavod u anketi to otvoreno izjavljuje.⁴ Iako je služba zaštite obave na brinuti se jednako za sve spomenike kulture, u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture iz Rijeke pod prijašnjom upravom negirano je postojanje etnoloških spomenika pa se u svim izvještajima o radu do 1974. godine riječ etnografija nikada ni ne spominje.⁵

Nećemo ni pokušati pretpostavljati kakve bismo porazne rezultate dobili ako bismo pokušali financijski prikazati koliko je naše društvo odvojilo novaca za zaštitu i održavanje rimskih i venecijanskih spomenika, a kako nedopustivo malo za naše etnografske. Sigurno je da taj iznos nije iznosio ni 0,1% od ukupnih izdvajanja. Ili drugi podatak o vrednovanju: na 1.000 registriranih spomenika kulture "O" (nulte) kategorije ne dolazi ni jedan etnografski. Tu je svaki komentar suvišan. No ni samo vrednovanje nije bitno, nego je žalostno što među stručnom dokumentacijom zavoda dokumentacija o etnogradi gotovo da nije ni postojala sve do 1974.g., kada je započeta zajednička akcija "Istraživanje i fiksiranje starija etnoloških spomenika u SR Hrvatskoj", dosta zakašnjela ali još uvijek izuzetno korisna akcija za dokumentiranje pokretnih i nepokretnih etnoloških spomenika.

Prigovarajući ovdje odnosu prema etnologiji i etnogradi ni u kom slučaju ne pokušavam braniti etnologe jer ima nedostataka i u njihovu radu. I prilogom o problemima inventarizacije u muzejima (objavljenom u Izvješćima IV od 1974.g.) naglasio sam kolika je neopravdana neaktivnost nekih etnologa koji nisu u stanju inventarizirati u prosjeku jedan predmet

u tri dana. I u nabavi predmeta nije pokazana velika aktivnost. Tako je kroz 15 godina postojanja Etnografskog muzeja Istre u Pazinu nabavljeno prosječno po 180 predmeta godišnje a u Splitu 198. Jedino zadovoljava situacija u Zagrebu (ako gledamo formalno na brojčano stanje), gdje je od osnutka nabavljano prosječno po 1.000 predmeta godišnje.

Problem je ponekad i u tome što etnolozi nerado odlaze u neka manja mjesta i manje muzeje. No, i tu se treba pitati da li su krivi etnolozi ili odnos društva prema etnologiji. Dok na studiju medicine, prava ili ekonomije susrećemo u osjetnom broju i djecu sa sela, na studiju etnologije (gdje bi inače bili najpozvaniji i gdje bi mogli dati najbolje rezultate u istraživanju i opisivanju vlastite tradicije) uglavnom nema studenata podrijetlom sa sela, ili se ponešto javljaju tek u novije vrijeme, a to je rezultat društvenog odnosa prema etnologiji. Ujedno, postoji takav nenormalan odnos i kod pojedinaca, gdje se mnogi stide svoga podrijetla sa sela pa otuda i negativan odnos prema vrijednostima vlastite tradicionalne kulture. Nije se mnogo izmijenio taj odnos od onoga kakav je prije 22 godine konstatirala Marijana Gušić: "Osobito oni napredni pojedinci, koji su sami ponikli i odrasli u sredini, što još živi folklornim životnim stilom, nakon što su poprimili suvremene građanske navike, odriču se svega onog, što su usisali majčinim mlijekom, kao da što brže i što potpunije žele u sebi samima izbrisati uspomenu na sredinu, koja ih je rodila."⁶

x x x

Razmotrimo još jednom podatke iz ankete Komisije HED-a. Tu vidimo da etnografske predmete u većem broju otkupljuju i kolege iz drugih struka. Ne sumnjajući u njihovu dobronamjernost moramo ipak konstatirati da se pri otkupu pod etnografskima nabavljaju i mnogi predmeti koji uopće ne-

maju etnografsku vrijednost. Kupuju se industrijski predmeti: glačala, petrolejske svjetiljke, satovi, porculanski predmeti, gradski namještaj, odjevni predmeti od tekstila tvorničke izrade, itd.

Stručnjaci drugih struka i pri nabavi etnografskih predmeta uglavnom ne prikupljaju na terenu podatke o autoru, tehnicu izrade, godinu proizvodnje, materijalu, a da i ne govorimo o nazivima pojedinih tehnika veza ili ornamenata, bez čega etnografski predmet može imati samo estetsku vrijednost, ali nikako stručnu i znanstvenu.

Za etnografske predmete, u većini slučajeva, muzealci drugih struka ne izrađuju skede ili izrađuju bez podataka (koje nisu ni nabavili na terenu), dajući pri tome predmetima pogrešne opise i nestručne nazive, pa se takvom obradom još pogoršava stanje te građe, jer je ponekad bolje biti i bez ikakvih podataka nego imati pogrešne.

Ni tretman etnografskih predmeta u spremištima kompleksnih muzeja nije zadovoljavajući, a da i ne govorimo o konzervaciji i restauraciji. (Rijedak je slučaj, kao što sam vidio u obilasku muzeja s etnograđom 1976. godine, gdje tri kustosa različite struke u Đakovu paze etnografske predmete s takvom pažnjom, ljubavlju i stručnošću da bi se u njih trebali ugledati i mnogi etnolozi.)

Izlaganje etnografskih predmeta poseban je problem i ne možemo govoriti o dobrim ekspozicijama čak ni u specijalnim muzejima (osim u dobroj mjeri u Zagrebu) a kamoli u kompleksnim muzejima i malim etnografskim izložbama. U dosadašnjoj praksi nikada nisam čuo da je za postavljanje arheološke izložbe bio angažiran etnolog, ali sam zato dosta puta čuo da etnografske izložbe postavljaju arheolozi i povjesničari umjetnosti. Takve izložbe mogu imati samo neku problematičnu estetsku vrijednost ali su stručno bezvrijedne, ne daju ni osnovnu informaciju o području koje obrađuju, niti u sebi nose ikakvu poruku i sadržajni smisao.

x x x

Na kraju još jednom ističem da se nikada do sada nije tražila neka posebna privilegija za etnologiju, nego barem ravnopravan tretman s ostalim muzejskim strukama. To je i smisao traženja Marijane Gušić 1955. godine, kada kaže da "... isto građansko pravo, što ga uživaju svi pisani i materijalni spomenici tražimo i za etnografsku građu", tj. da se "... spremi i čuva na onaj način, kako se čuvaju i ostali povijesni izvori".⁷ Međutim, etnografska građa ni danas nije dočekala to isto pravo. Dovoljno je samo pogledati spremišta u kakvim se pohranjuje etnografska građa. Najčešće se nalazi na tavanima, po podu umjesto po policama, a da i ne govorimo o posebnim kutijama ili trezorima kakvi su normalni za arheološku ili drugu građu.

Što bismo još mogli reći o izgledima za bolji odnos prema etnografiji? Muzejski savjet SR Hrvatske je na XIII. i XV. sjednici (11.5.1976. i 15.4.1977.g.) raspravljao o problemu zapošljavanja etnologa u muzejima. Zaključeno je da će se preporučiti RSIZ-u da dade veća sredstva za otkup etnomaterijala, a da se otkup uvjetuje sudjelovanjem etnologa. Zatim će se svim regionalnim zavodima za zaštitu spomenika kulture preporučiti da pojačaju kontrolu nad etnograđom, a većim kompleksnim muzejima bez etnologa poslat će se preporuka da što prije zaposle etnologe. Iz svega ovoga razmatranja ipak na kraju proizlazi da je jedino problem u samoj službi zaštite i njezinu maćuhinskom odnosu prema etnologiji. Ne traži se ništa drugo nego da služba zaštite izvršava ono što joj određuje Zakon o zaštiti spomenika kulture: sprečavanje bespravne trgovine, zaštita predmeta u muzejima, prikupljanje i izrada dokumentacije, registriranje muzejskih zbirki nakon izrade inventarskih kartica i knjiga, te opća kontrola nad stanjem etnograđe u muzejima i izvan njih. Samo sistematski rad može pribaviti i osigurati mjesto etnografiji koje joj u društvu zaista i pripada.

Bilješke:

1. Ovaj i drugi podaci uzeti su iz elaborata "Prijedlog mreže muzejsko-galerijskih ustanova u SR Hrvatskoj" što ga je u tri knjige 1975.g. izradio Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.
2. Elaborat iz bilj. 1, knj. II, str. 9.
3. Tekst sa str. 9. referata predanog u tisak za "Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske", ali koji još nije objavljen.
4. 1. blemi zaštite etnoloških spomenika na području SR Hrvatske. "Elaborat Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1969, str. 65.
5. Izvještaj u više brojeva "Zbornika zaštite spomenika kulture" što ga je izdavao Savezni institut za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, te opsežni izvještaj PERČIĆ Ive: "Zaštita spomenika kulture u Istri nakon oslobođenja" u "Vijestima muzealaca i konzervatora Hrvatske", god. XVII, br. 4-5, Zagreb 1968, str. 33-45.
6. GUŠIĆ, Marijana, Tumač izložene građe, Etnografski muzej, Zagreb 1955, str. 8.
7. GUŠIĆ, vidi bilj. 6, str. 9. i 10.

Ethnography, where are you?

Summary

The author draws attention to an exceptionally small and insufficient number of employed ethnologists in the museum institutions of Croatia, where there are 351 museum specialists and only 21 ethnologists who take care of 96 museum institutions with ethnographic material. Along with this problem there is another one and that is the insufficient number of collected items for ethnographic exhibitions. In Croatia there are exhibitions with only 88 exhibited samples and such an exhibi-

tion can not explain cultural tradition of any region. Ethnographic items can be supplied at far more lower prices and expenses than can be done with works of art or with items supplied through archeological or hydroarcheological research so this can not be the reason that there are so few ethnographic samples in museums.

During the last twenty years the tourism in Croatia has developed intensively and along with it the unlawful sale of original ethnographic items which tourists buy as souvenirs. The author is very familiar with Istrian market and assumes that 10.000 ethnographic items are sold in such a way in Croatia annully. As a result the museums are impoverished and still no restrictions are put on such sales, although if an art or archeological object was sold there would be immediate reactions, and in museums there are more amphoras than some other ethnographic items which show folk creativity and culture.

The same problem arises in the treatment of ethnological material and while in Croatia there are 26 different collections of scientific papers published, there is not a single one treating scientifically the ethnological material.

Finally even the protection service does not treat the ethnological monuments and material correctly. Too little documentation has been collected and when they are evaluated they are not given the importance they deserve. But all of this is the consequence of insufficient number of the ethnologists employed in the preservation service where among 105 specialists employed in this work there are only 7 ethnologists. Because of all these problems the author pleads for paying more attention to the ethnological material and thus assuring that it will get the place it deserves.